

causarum naturalium in mundo, facile fieri potest, ut dum suos quæque fines intendunt, impediunt alias, ne illum attingant; ideo convenientissimum fuit, ut viventia, longe plures flores, et ova seminaque ferrent, quam novas proles, ne videlicet, si pauca ferrent, facilius species perirent, sive ex actione contrariarum causarum, sive ex defectu earum, quæ ad evolutionem organismorum concurrere debent. Ex quo et ignorantia adversariorum, naturæ calumniantium, innotescit, et sapientissima ordinatoris providentia, qui omnia perfectissime prænoscens, numerosa florum seminumque multitudine et specierum perpetuitati prospexit, et uberrimam ad alios quoque usus mediorum copiam providit (1).

Ex quibus etiam apparet vanitas alterius exempli ex evolutione ingeniorum humanorum petiti; quod non est ad rem. Manifeste namque constat primo, intentionem absolutam naturæ nunquam esse, ut ingenia humana evolvantur de facto, sed evolutionem permissam esse libertati hominis; deinde quotiescumque evolvitur, non casu, sed ex proposito ipsius hominis conatuque assiduo evolvi. Absurde itaque talia exempla et argumenta objiciuntur adversus finalitatem naturæ.

ARTICULUS III.

Probatur existentia Dei argumentis moralibus.

39. Argumenta moralia duplicis generis distingui possunt, primum petitur ex consensu generis humani, cujus vis et efficacia in moralibus quibusdam legibus, quas ejusmodi asserta communia sequi solent, fundatur, et moralem interdum gignit certitudinem (2); hoc nonnulli vocant etiam *historicam* et *ethnologicam*. Alterum genus ex recta morum institutione depromitur.

(1) Cfr. que scripta sunt de similibus questionibus in *Cosmolog.* num. 88, pag. 302 seqq.; num. 26, pag. 60 seqq.; num. 56, pagina 168 seqq.

(2) Cfr. *Logic. Major*, num. 48, pag. 473; num. 126, pag. 609; num. 131, pag. 616 seqq.; num. 139, pag. 632.

§ I.—DEMONSTRATIO EXISTENTIÆ DEI EX CONSENSU GENERIS HUMANI.

Illud ante omnia circa hoc argumentum considerare oportet, consensum generis humani non mathematicè accipiendum esse, sed moraliter pro communi persuasionem saltem fere omnium nationum, et hominum in quavis natione, contra quam persuasionem nihil valere potest opinio paucorum, qui voce, vel etiam mente, contradicat cæterorum omnium estimationi. Neque vero ut valeat hoc argumentum, exquirendum est, quod omnes homines et nationes conveniant in excultiori veraque notitia Dei divinatorumque attributorum: sufficit, ut omnes agnoscant numen aliquod superius homine ac mundi administratorem, cui cultus et adoratio debeatur (1), quidquid deinde censeant circa veram illius naturam. Plane enim constat, facile fieri posse, ac porro fieri sæpe, ut qui in attestanda rei existentia conveniunt, in definienda mox natura in diversas, easque erroneas, scindantur opiniones.

40. PROPOSITIO I.^a Consensus moraliter universalis cunctorum hominum evincit existentiam numinis cujusdam supremi.

Probatur. Consensus universalis et constans in attestanda re gravissimi momenti, qui nec progressu scientiarum deleri debilitare poterit, nec originem duxerit ex præjudiciis aliisve causis errorum, certum præbet argumentum veritatis, Atqui ejusmodi est consensus generis humani circa existentiam Dei. Ergo hæc certe vera dicenda est.

Major alibi demonstrata est, quia consensus hujusmodi non potest habere nisi communem et uniformem ubique causam. Causa vero una communis et uniformis in tanta nationum varietate non invenitur alia, quam ipsa natura rationalis, ipsa nativa vis intellectus, quam nefas est ubique et semper falli potuisse existimare (2).

Minor probatur per partes. 2) Adest universalis et constans consensus generis humani. Id testantur inde a remotissima

Quo pacto
intelligendus
consensus generis
humani.

Consensus
moraliter
universalis
cunctorum hominum
evincit
existentiam
Dei

(1) Vide supra, num. 9, pag. 17.

(2) Vide *Logic. Major*, num. 139, 140, pag. 632 seqq.

antiquitate 1.º clarissimi quique scriptores v. g. Plato (1), Aristoteles (2), M. T. Cicero (3), Seneca (4), Herodotus (5), Xenophon (6), Julius Cæsar (7), Tacitus (8), Plutarchus (9), Maximus Tyrus (10), Tertullianus (11), Clemens Alexandrinus (12), Lactantius (13), S. Augustinus (14), Eusebius, Apologetæ, S. Justinus, Athenagoras alique de quibus videri potest P. Aloysius Brenna S. J. (15). 2.º Nominatim vero constat religionem viguisse ac Numinis persuasionem apud Hebræos, Babylonios, Assyrios, Phœnices (16), Persas (17), Indos (18), Ægyptios (19), Arabes (20), Græcos, Romanos, Celtas, Germanos, etc. Et hæc quidem valeant de populis ac nationibus dudum notis, prout ex earum historiis, artibus ac monumentis, cantibus, juramentis, oraculis, auguriis, etc., concludere licet. Inde vero a sæculo XVI opera catholicorum Missionariorum atque exploratorum, qui jam omnes mundi partes lustraverunt, morumque ac traditionum et religionis notitiam satis accurate inquisierunt: ex quorum unanimi ac fide dignissimo testimonio habetur, nationes quoque recentioribus

- (1) *De legibus*, lib. 10.
 (2) Aristot. vel auctor libri *de mundo*, cap. 5.
 (3) Cicero, *De natura deor.*, lib. 2, cap. 2-5; lib. 3, cap. 3; *de legibus*, lib. 1, cap. 8; *Tuscul. disput.*, lib. 1, cap. 13.
 (4) *Epistol.* 117.
 (5) *Euterpe*, num. 37.
 (6) *Cyropæd.*, lib. 1, cap. 2, num. 7.
 (7) *De bell. gallic.*, lib. 6, cap. 16 seqq.
 (8) *De morib. Germanor.*, num. 39 seqq.
 (9) *Advers. Coloten epicureum*.
 (10) Maxim. Tyrus, dissertat. 1.^a
 (11) *Adversus Marcion.*, lib. 1, cap. 10.
 (12) *Stromat.* lib. 5.
 (13) *De falsa relig.*, lib. 1, cap. 2.
 (14) *In Joann.*, tract. 105; et tract. in *Psalms*. 13.um
 (15) *De gener. hum. consens. in agnoscenda Divinitate*, vol. 1, lib. 1, par. 1, cap. 2, 3; lib. 2, pars. 2.^a, cap. 1 seqq.
 (16) De quorum theologia et diis legi potest Eusebius, *de præparat. evang.*, lib. 1, cap. 6, num. 10.
 (17) Vide Laert. lib. 2; Brisson, *de regno Persarum*, lib. 2; Hyde, *de veter. relig. Persarum*.
 (18) Vide Eusebium, *de præpar. evang.*, lib. 5, cap. 10.
 (19) Vide Euseb. *ibid.*, Diodor. Sicul., lib. 5.
 (20) Cfr. Cicero, *de divinac.* lib. 1, cap. 41, 42.

temporibus inventas in America, Oceania, Africa, Asia cum veteribus in agnoscenda divinitate consentire (1), ut jure concludere liceat cum clarissimo P. Joseph Hontheim (2): «Hodie cum universa terra nobis patefacta est, omnes omnino gentes supremi numinis fide imbutas videmus. In omni terra hominum numerantur 1435 milliones. Ex his millionibus christiani catholici sunt 218 sive 15,2 %; christiani schismatici et generatim acatholici 214, sive 15 %; Israëlitæ 8 sive 0,5 %; Mahumetani 120 sive 8,3 %; Brahmanistæ 138 sive 9,6 %; Buddhistæ 503 sive 35 %; Feticistæ 234 sive 16,4 %; sine religione autem nulla gens vivit (3).» Non me latet, quasdam gentes barbaras atheismi accusatas esse, omnisque cultus ac religionis expertes habitas fuisse a nonnullis scriptoribus, quorum testimonia collegit anglus Lubbock (4). Verum infelicissimi istius operis asserta falsissima reperta sunt, et sæpe ab aliis, et quidem certissimis responsionibus, protrita, ut jam nullum prudens dubium de religione ac notione Dei, apud omnes prorsus barbaros populos existente, superesse queat. Ita testantur Roscoff, Tylor,

(1) Qua de re extant plurima opera conscripta. Vide Riansey, (*Histoire du monde*, tom. 1.er, pag. 5 seqq.), Cesar Cantu (*Historia universalis*... Rohrbacher (*Histoire de l'Eglise*, tom. 1.er lib. 2), Acosta (*de proc. Indor. salute*, lib. 5), Charlevoix (*Histoire de la Nouv. France*), Gumilla (*El Orinoco ilustrado*), Guzman (*Historia de las Misiones etc.*), Benzo (*Hist. novi Orbis*), Rochefort (*Histoire des Antilles*), Tachard (*Voyage de Siam*), Du Halde (*Description de la Chine*), Salmon (*Relation de Guinée*), Laiteau (*Mœurs des Sauvages*), Leland (*Nouvel. démonstr. évangélique*, 1.er pars, chap. 2), Ludovic. Fabric. (*Apologet. pro gener. humano contra calumniam atheismi*), etc., etc.

(2) *Theodic.* num. 407, pag. 220.

(3) «Numeri sunt ex Hubner, Geograph.-statist. Tabellen aller Länder der Erde 1884. Inter Buddhistas numerantur omnes Sinenses, quamvis plurimi Sinenses adhaerent Confucianismo vel Taoismo. Similiter sub nomine Feticismi præter alias comprehenduntur religiones paganae omnes Australiæ, Africae, Americae. Hontheim, *ibid.* pag. 230 nota (1). Ubi mox in nota 2.^a laudantur plura opera recens scripta germanice de hoc argumento.

(4) *The origin. of civilization*. London, 1870. Lubbocki librum præclare relutavit Flint in suo opere, cui titulus *Antitheistic theories*, lect. 7. London, 1880.

Vacherot, Kolbe, Prichard, W. Schneider, Armandus de Quatrefages, Vigouroux, Pozzy, Nadaillac, aliique, quorum opera et testimonia alibi laudavimus (1): addi possunt R. P. Christianus Pesch S. J. (2), Rev. Dom. Farges (3) Saussaye (4), Oscar Peschel (5), C. P. Tiele (6), Hellwald (7), Max Müller (8), et Rev. Dom. Broglie (9), in quibus, ut vides catholicis consentiunt acatholici et etiam rationalistæ (10). Verum illa est luculentissima hujusce rei probatio, quod nulla cognoscatur lingua quantumvis barbaræ nationis, quæ careat propria voce ad designandum aliquod supremum Numen (11).

Altera pars, enuntians realitatem Dei esse rem gravissimi momenti, probatione non indiget: sive enim ordinem speculativum et scientificum, sive practicum species, nihil potest esse tanti momenti, quanti causa prima et auctor mundi, ultima ratio rerum omnium ac principium et fundamentum omnis religionis moralitatisque.

- (1) Vide *Psycholog.* vol. 3.um, num. 291, pag. 916, 917 in nota.
 (2) *Der Gottesbegriff in den heidnischen Religionen*, etc., apud *Stimmen aus Maria-Laach*, Heft 32, 41, 42.
 (3) *L'idée de Dieu*, pag. 227 seqq.
 (4) *Religions geschichte*, pag. 13.
 (5) *Völkerkunde*, ed. 5, pag. 260.
 (6) *Kompendium der Religions geschichte*, pag. 7 seqq.
 (7) *Naturgeschichte des Menschen*, pag. 95.
 (8) *Science of language*, 2 series, pag. 436.
 (9) *Problemes et conclusions de l'histoire des religions*.
 (10) Praclare itaque conclusit Armandus de Quatrefages in hæc verba: «La est le grand fait. L'athéisme n'est nulle part qu'à l'état erratique. Partout et toujours, la masse des populations lui a échappé; nulle part, ni une des grandes races humaines ni même une division quelque peu importante de ces races n'est athée. Tel est le résultat d'une enquête qu'il m'est permis d'appeler consciencieuse et qui avait commencé bien avant mon entrée dans la chaire d'anthropologie. Il est vrai que dans ces recherches j'ai procédé, j'ai conclu, non pas en penseur, en croyant ou en philosophe, tous plus ou moins préoccupés d'un idéal qu'ils acceptent ou qu'ils combattent; mais exclusivement en naturaliste, qui, avant tout, cherche et constate des faits». Quatrefages, *L'espèce humaine*, liv. 10, chap. 35, pag. 356. Paris, 1880. Cfr. de hac re R. P. Hontheim (loc. cit.) et Buedder, (*Theolog. natur.*, thes. X), apud quos legi queant quedam testimonia modo laudatorum scriptorum.
 (11) Vide *Dictionnaire universel... de toutes les religions*, etc., par M. l'abbé Bertrand, editum a Migre, tom. 2, ad vocem *Dieu*.

Tertia pars: *Persuasio existentia Dei progressu scientiarum debilitari non potuit*. Patet 1.º quia inde ab ipsis generis humani incunabulis semper et ubique viguit illa persuasio nec minus apud cultiores populos, quam apud barbaros sylvestrem vitam degentes. 2.º Idem patet ex eo, quod in omni ætate sapientissimi quique, paucissimis exceptis, Deum non solum intus in mente agnoverunt, sed verbis quoque atque scriptis professi sunt. De Orpheo (1), Homero, Hesiodo, Pindaro et antiquissimis poetis non sinunt dubitare illorum opera. Quod autem Philosophos attinet, quidquid absque ullo fundamento dicat Bayle (2), Thaletem Dei notitiam habuisse novimus ex Aristotele (3) Cicerone (4) ac Laertio (5). De Pythagora (6), Anaxagora (7), Socrate (8), explorata res est. Plato et Aristoteles non semel rationibus demonstrarunt existentiam Dei, ut jam paulo superius monuimus. Idem constat de Stoicis (9); quamvis enim illi erraverint circa naturam Dei, arbitantes eum esse animam mundi, existentiam tamen agnoverunt. De Cicerone nihil necesse est dicere, cum tam perspicue et suam et aliorum docuerit sententiam in libris de *natura deorum*, de *divinatione* aliisque. Idemque censendum est de aliis quoque antiquitatis scriptoribus et doctis viris (10).

- (1) Vide *Fragmenta philos. græcor.*, edit. Didot, vol. 1, pag. 166.
 (2) Bayle in suo *Dictionario* ad vocem *Thales*.
 (3) *De anim.*, lib. 1, cap. 5.
 (4) *De legibus*, lib. 2, cap. 11.
 (5) *Lært.*, lib. 1.
 (6) Vide *Lært.*, lib. 12.
 (7) Vide *Lært.*, lib. 6.
 (8) De Socrate vide Xenophont., *Memorabilia Socratis* I, 4; IV, 3.
 (9) Plato, *Phæd.*, 96, 109.
 (10) *Lært.*, lib. 7; Cicero, *de natur. deor.*, lib. 3, cap. 7, ubi Stoicum Cleanthem inducit exponentem, quibus modis homines notitiam deorum assequantur.
 (11) Toutes les autorités des écrivains anciens que l'on peut recueillir, montrent qu'ils parlent de Dieu comme d'un être connu de toute la terre; nulle part ils ne prétendent le révéler au monde, et la manière affirmative dont ils parlent de son existence ou de ses attributs fait assez entendre que leur langage s'adresse à des hommes qui en ont déjà la croyance. Par exemple, c'est attester la croyance universelle de Dieu, que de dire avec Xénophon (lib. 2, *Mem.*) qu'il faut l'honorer; avec Crates (apud Lært. I, 6) qu'il répand ses dons sur les hommes d'une manière inégale; avec Polybe (lib. 3, *hist.*) qu'il protège

saltem si scepticos excipias et Democriti et Epicuri sectatores (1): unde Lucretius Carus Epicurum laudat, quod primus hominum a religione animas avertere ausus sit (2): quod indicio est, ante ipsum viguisse in omnium animis cultum, atque adeo firmam Numinis persuasionem. De viris doctis, qui inde ab instituta a Christo Domino Ecclesia floruerunt ad recentia tempora nihil necesse est dicere: nostris etiam diebus, quamvis magna defectio a religione inajorum nostrorum facta sit, magnaque et scientiarum et morum corruptio omnia invaserit cum effreni libertate sentiendi atque scribendi; fere quotquot vel novis inventis, vel sapientiae fama prae caeteris eminuerunt, Deum agnoverunt, ac professi sunt. Ut tantum nomen scriptores naturalium scientiarum, sufficiat retulisse Copernicum, Galileum, Baconem, Keplerum, Newtonem, Leibnitzium, Cauchy, Herschel, Le Verrier, Faye, Ampère, Volta, Cersstedt, Biot, Cuvier, Milne-Edwards, Geoffroy Saini-Hilaire,

ceux qui souffre pour la justice; avec Caton d'Utique (apud Plut.) que sa manière d'agir avec les hommes est impénétrable; avec Zenon (sp. Valer. Max.) que la vie criminelle d'un libertin ne saurait lui être cachée; avec Pline (lib. 2) qu'il ne peut se porter à ce qui est contraire à la raison; avec Tite-Live (Hist. 1, 7) que dans nos calamités nous devons mettre en lui notre confiance; et ces sortes d'autorités sont infinies par leur nombre. Juvénal nous avertit de remettre nos besoins entre les mains des dieux (Satyr. 10). Claudius s'écrie que rien n'échappe à leur providence (Liv. 1 in Ruff.). Les dieux veulent que nous pensions toujours à la mort, dit Martial (liv. 2, in Sext.) et Perse demande que nous les offrons, non de l'or, mais un cœur pur (Satyr.). Libanius enfin nous parle merveilleusement des bienfaits de Dieu envers les hommes de la vengeance qu'il exerce sur les méchants, et de l'obéissance qui est due à ses ordres (Tom. 1, Declam. 10). Bergier, *Dictionnaire de Théologie*, ad vocem Dieu, vol. 2, pag. 450, édit. Besançon, 1806.

(1) Sceptici ex generali sua doctrina non tam negabant existere Deum, quam id a nobis sciri posse. Democriti vero et Epicuri sectatores non constat omnem Deum auferre ausos esse. Quidquid sit, nulla est istarum sectarum auctoritas, nulla principia solida scientie, ut, quidquid ipsi senserint, vere dici possit nullum preclari nominis veterem Philosophum nosci, qui Deum negaverit. Vide Wolf, *in dissert. de atheismo falso suspectis*.

(2) Vide Lucret., *De rerum natura*, lib. 1, vers. 63 seqq.

Pasteur, etc., etc. (1). Multi etiam eorum, qui elapso sæculo magis adlaborarunt, ut mores fidemque divinam corrumpent, et religionem christianam, si fieri posset, delerent, velut Voltaire, Rousseau, etc., etc., non potuerunt a se persuasionem existentie Dei abjicere; alii vero qui atheismum professi sunt, vel ore mentiebantur, quod intus in animo sentiebant, vel certe non scientificis nec philosophicis argumentis adducti in tantam miseriam inciderunt. Nec defuerunt, qui cum in turpissimis erroribus materialismi et rationalismi sese ingurgitassent, non potuerunt non existentiam Dei tandem agnoscere, et coram amicis suis profiteri: in quibus nominatim recenseri merentur duo illa materialismi capita, Cabanis et Broussais (2). Ratio vero in promptu est, quia nullum est in natura phænomenum, nullum in scientiis problema, quod negationem Dei persuadeat, nullum, quod, si paulo attentius et intimius

(1) Cfr. cl. Ernestus Naville, *La Physique moderne*, 3.ª étude, pag. 154 seqq.; Rev. Dom. A. Farges, *L'idée de Dieu*, pag. 247 seqq.

(2) En verba Cabanis excerpta ex sua epistola ad amicum F., que in plurimis foliis publicis edita fuit ac nominatim in *Revue française*, decembri mense anni 1838, unde illam exscripsit Augustus Nicolás (*Estudios filosóficos...* tom. 1, t.^o part. lib. 1, cap. 2, vers. fin): «Lo confieso: pareceme lo mismo que á muchos filósofos, á quienes no se puede acusar de sobrada credulidad, que la imaginación se resiste á concebir, cómo una causa, ó causas privadas de inteligencia puedan crear tantas maravillas; y creo como el gran Bacon, que para negar con formalidad la causa primera, es preciso ser tan crédulo como para dar asenso á todas las fábulas del Talmud».

Verba Broussais, quia breviora sunt integra dabo: «A mis amigos, á todos mis amigos.—Reseña de mi opinión y declaración de mi fé.

Tengo, lo mismo que otros muchos, el sentimiento íntimo de que todo lo que existe ha sido ordenado por una inteligencia: procuro indagar si ella es la que todo lo ha criado; pero no puedo alcanzarlo, porque la experiencia no me ha presentado un hecho de creación absoluta... Mas sobre todos los puntos debo confesar que en mis facultades intelectuales no tengo más que conocimientos incompletos, y siento una inteligencia ordenadora, que no me atrevo á llamar creadora, aunque tal debe ser.»

«Este documento, inquit A. Nicolás (ibid. in nota) se insertó íntegro en 1839 en la *Gaceta médica de Paris*, y se repitió por extracto en 1841 en el periódico titulado *El Derecho*, con ocasión de un litigio entre su secretario y sus herederos sobre la propiedad del manuscrito.

consideretur, non necessario vindicet existentiam causæ primæ necessario existentis resque omnes mundanas creatis ac moderantis, quemadmodum satis, opinor, demonstratum manet in præcedentibus articulis. Quamobrem quicumque atheismum profitentur, si vere intus in animo negant Deum, impossibile est, ut firmam et scientificam persuasionem habeant, sed solum levem ac fluctuantem, omninoque vel ex morum corruptione natam, vel certe ex inconsiderantia mentis et sophismatum fucio profectam. Præclare enim asseruit hac in re Baco, *leves gustus in philosophia movere forsasse posse ad atheismum, sed pleniore haustus ad religionem reducere* (1).

Probanda jam est quarta pars Minoris: *Consensus generis humani in attestanda divinitate oriri non potuit ex præjudiciis aliisve causis errorum.*

Probatur autem 1.º ex præcedenti parte: si enim ex tam turpi causa manasset consensus ille, fieri non potuit, ut, evolutis ac tantopere progressis scientiis, non falsitatis convinceretur, ac penitus evanesceret saltem inter sapientes, sicut in dies accidere videmus cum sexcentis aliis erroribus ac præjudiciis ob ignorationem causarum naturalium diu animos occupantibus, cum e converso penitior portentorum nature observatio magis obfirmet animum in opinione causæ ejusdam primæ, omnia sapientissime disponentis, ordinantis, ac moderantis. Quare consensus hujusmodi nisi ex ipsa veritate hominibus cunctis facillime sese manifestante originem habere dicamus, erit profecto effectus, cujus nulla rationabilis ratio reddi possit.

Prob. 2.º excludendo causas ab adversariis assignari solitas ad universalem et perpetuum generis humani consensum explicandum. Non enim potuit ille promanare

(1) «Verum est, parum philosophiæ naturalis homines inclinare in atheismum; at altiorem scientiam eos ad religionem circumagere. Etenim intellectus humanus dum causas secundas intuetur sparsas, interdum iis acquiescere possit, nec ulterius penetrare; verum quum tandem catenam earum, connexarum inter se, et confederatarum, contemplari pergat, necesse habet, confugere ad providentiam et deitatem.» Baco Verulamio, *Sermones fideles*, XVI.

2) *Ex animi levitate vitiove aut depravatione nature:* 1.º quia hæc non possunt supponi in cunctis moraliter hominibus. 2.º Quia persuasio numinis viget quam maxime in optimo quoque ac prudentissimo et doctissimo, cum e converso negantes Deum plerumque morum corruptela et turpissimis erroribus ac sophismatis spargendis insignes fuerint.

3) *Non ex inani metu*, quemadmodum voluere post Lucretium (1) Spinoza (2), Mirabaud (3) et alii, dicentes ex fulminibus, tonitruis, morbis cæterisque malis inductos fuisse homines, ut viribus nature, unde talia phænomena profluerent, personam tribuerent ac nomen deorum, quos sacrificiis placarent, ac religione demererentur. Nam 1.º non recte dixeris inanem timorem eum, qui omnes æque timidos ac fortes animo tangit. 2.º Quamvis predicta nature phænomena, sicut alia multa, vim habeant perducendi homines ad agnitionem Dei, non tamen potuit illa esse causa unica universalis, de qua loquimur, consensus; alioquin omnes Deum mente conciperent terribilem, non autem benevolam ac beneficam generi humano. 3.º Tandem vel ens illud supremum, quod ab hominibus timetur velut causa malorum eventuum, est vera ac realis illorum causa, vel non. Si primum, nequit dici vanus nec falsus timor ille. Sin alterum, cognita proxima causa et immediata eorum, debuisset certe cessare tum timor tum persuasio de ficti illius entis essentia. Atqui tarax contrarium prorsus evenisse constat. Ergo persuasio existentie divinæ non potuit unice proficisci ex inani timore.

4) *Non ex ignoratione causarum naturalium*, ut quidam alii blaterant (4), cum ideo venisse homines in illam sententiam contendunt, quia cum veras causas naturales et proximas nescirent plurium phænomenorum, principium illud

(1) *De rerum natura*, lib. 5, vers. 1161 seqq.

(2) *Præfat. ad Tractat. Theologico-polit.*

(3) *Système de la nature*, tom. 2, cap. 1, 4.

(4) Lucretius v. g., Mirabaud et Hegel. Huc afferri queunt etiam positiviste, qui fingunt in antiquissima, nempe *theologica*, ut ipsi comminiscuntur, ætate, homines ex ignoratione causarum omnia replevisse supernaturalibus et mysteriosis agentibus, quibus tribuerent mundana phænomena. Cfr. *Ontolog.* num. 3, pag. 12, 13.

excogitarunt ens quoddam potens et ignotum atque invisibile, quod Deum dixere. Contra enim est 1.º quod persuasio de divina existentia non solum reperitur in rudibus, sed etiam in sapientibus: 2.º quod crevit semper magisque firmata est studio et progressu scientiarum, nec debilitari unquam potuit, etiam postquam proximæ causæ naturales plurimum eventuum compertæ sunt: 3.º immo vero viri naturalium scientiarum peritissimi ex accuratiori legum phænomenorumque naturalium consideratione argumenta petunt ad existentiam Dei demonstrandam: in quorum numero inter alios laudari merentur, ut omittam scriptores præteritorum sæculorum, Faye (1), Carpenter (2), Epping (3) et Wasman (4) apud R. P. Bødder (5), itemque Sr George Mivart, qui fuse rem hanc pertractat (6). Alii vero peritissimi viri disertissime profitentur, studium naturæ necessario perducere ad cognitionem Dei Creatoris: in quibus nominandi sunt cum egregia laude Oswald Heer (7), Augustus de la Rive (8),

(1) *Sur l'origine du monde*, pag. 114.

(2) *Vegetable Physiology*, chap. 10, num. 376.

(3) *Kreislauf in Kosmos*, quo in opusculo, inquit cl. P. Bødder, materialistarum motus cosmicæ explanationes refutantur. *Theolog. natur.* num. 127, nota 3.

(4) *Der Trichterwickler*, pag. 58 seqq., 118 seqq., 166 seqq.

(5) *Lec. nup. cit.*

(6) *On Truth*, chap. 26, pag. 450-500.

(7) «Chacun prendrait sans doute pour un idiot celui qui prétendrait que les notes d'une symphonie ne sont que des points jetés par hasard sur le papier. Me il me semble que ceux-la ne sont pas moins insensés qui ne voient qu'un jeu du hasard dans l'harmonie bien plus merveilleuse de la création. Plus nous avançons dans la connaissance de la nature, plus aussi est profonde notre conviction que la croyance en un Créateur tout-puissant et en une sagesse divine qui a créé le ciel, et la terre selon un plan éternel et préconçu, peut seule résoudre les énigmes de la nature, comme celles de la vie humaine. C'est n'pas le cœur humain seul qui atteste l'existence de Dieu, c'est aussi la nature. Oswald Heer, *Le monde primitif de la Suisse*, trad. Isaac Demole, 1872.

(8) «Si j'ai appris quelque chose dans les longues années d'une étude qui a fait l'un des charmes de ma vie, c'est que Dieu agit continuellement: c'est que sa main qui a tout créé, veille sur tout dans l'univers. Et cette même Providence qui tient en équilibre les forces de la nature, qui dirige les astres dans leurs orbites, a l'œil

Chevreul (1) et Wurtz (2), quorum doctrinam refert, et suam facit cl. Ernestus Naville (3). 4.º Denique ratiunculae, quas quidam recentiores opposuerunt adversus divinam existentiam, vere frivolae sunt, eaque partim dissipate manent in superioribus, partim mox dissipabuntur ac

aussi sur chacun de nous. Rien ne nous arrive sans la volonté spéciale de Celui, qui nous garde. Dans cette conviction profonde, l'âme chrétienne se repose avec paix. De la Rive in fine sui cursus *Physices Geneva* explicati. «Le cours de M. de la Rive a été fait à Genève et la conclusion a été publiée dans un journal de cette ville. E. Naville, *La Physique moderne*, 3e étude, pag. 208, 209, Paris, 1883.

(1) «Je me suis demandé, si à une époque où plus d'une fois on a dit que la science moderne mène au matérialisme, ce n'était point un devoir pour un homme qui a passé sa vie au milieu de ses livres et dans un laboratoire de chimie, à la recherche de la vérité, de protester contre une opinion diamétralement opposée à la sienne. J'ai la conviction de l'existence d'une Être divin, créateur d'une double harmonie: l'harmonie qui régit le monde inanimé, et que révèle d'abord la science de la mécanique céleste et la science des phénomènes moléculaires, puis l'harmonie qui régit le monde organisé vivant. Je n'ai donc jamais été matérialiste, à aucune époque de ma vie, mon esprit n'ayant pu concevoir que cette double harmonie, ainsi que la pensée humaine, ait été le produit du hasard. Chevreul in autumno anni 1874 apud parisiensem *Académie des sciences*.

(2) «Tel est l'ordre de la nature; et à mesure que la science y pénètre davantage, elle met au jour, en même temps que la simplicité des moyens mis en œuvre, la diversité infinie des résultats. Ainsi, à travers ce coin du voile qu'elle nous permet de soulever, elle nous laisse entrevoir tout ensemble l'harmonie et la profondeur du plan de l'univers. Quant aux causes premières elles demeurent inaccessibles. Là commence un autre domaine que l'esprit humain sera toujours empressé d'aborder et de parcourir. Il est ainsi fait et vous ne le changerez pas. C'est en vain que la science lui aura révélé la structure du monde et l'ordre de tous les phénomènes: il veut remonter plus haut, et dans la conviction instinctive que les choses n'ont pas en elles-mêmes leur raison d'être, leur support et leur origine, il est conduit à les subordonner à une cause première unique, universelle Dieu. Wurtz, *Revue scientifique* du 22 août 1874.

(3) Naville, *La Physique moderne*, 3e étude, pag. 270 seqq.

Plura possent in hanc rem ex laudato opere Naville derivari: duo tantum seligam. Primum, postquam retulisset hæc verba materialiste Du Bois-Reymond, Coloniae coram peritissimis naturalium scientiarum viris pronuntiata: «*Bien que cela sonne comme un paradoxe, la science moderne doit son origine au christianisme.*» sic pergit Naville:

luculenter ostendent verissime potuisse hac de re scribere Huxley, virum certe adversariis nostris minime suspectum, nullam novam rationem, nullum novum problema nostris diebus contra *theismum* occurrere, quod non occurreret inde a remotissima antiquitate, ex quo cæpere philosophi existentie divinæ fundamenta pendere (1); additque nullam repugnantiam involvere, quod mundus a Deo creari poterit, immo vero naturalium scientiarum investigatorem *non posse* quidpiam asserere de prima materialis mundi origine (2). Nec multum hac in re ab Huxley discrepat ipsemet Carolus

«Les fondateurs de la physique moderne ont tous été placés sous l'influence de leur foi au Dieu créateur, et ils ont rattaché à cette loi les principes directeurs de leurs recherches. On entend souvent affirmer qu'il existe une opposition fondamentale entre la science et les idées religieuses. J'ai toujours été frappé du caractère paradoxal de cette affirmation, en présence du fait incontestable que tous les fondateurs de la science moderne ont été théistes de la manière la plus décidée. Il était donc évident pour moi que l'on peut être savant et croyant; il restait à savoir si ces deux qualités, celle de croyant et celle de savant, étaient simplement juxtaposées chez des hommes tels que Kepler, Descartes et Galilée, ou si elles étaient reliées, par un rapport logique. Une étude attentive du sujet m'a conduit à reconnaître que, sous la condition de l'observation de faits, la science est née sous l'influence de ces deux idées: la nature immatérielle de l'âme et l'existence de Dieu. Ces idées se détachent du dogme religieux dans son ensemble, et constituent ce que j'appelle la philosophie des fondateurs. Comment ces deux croyances ont-elles agit sur le développement scientifique? Le voici: Que postea egregie per plures paginas evoluit, pag. 151 seqq. operis *La physique moderne*. Deinde vero exponere fuscè aggreditur consecraria scientifici atheismi, illius nempe qui non vult in explicandis naturæ phenomenis ad Deum confugere: ubi probat huiusmodi atheismum involvere negationem principiorum simplicitatis, harmonie, constantie, causalitatis atque inertie materie. Vide op. cit. a pag. 189 ad 207.

(1) «Not a solitary problem presents itself to the philosophical Theist at the present day, which has not existed from the time that philosophers began to think on the logical grounds and the logical consequences of Theism». *Life and Letters of Charles Darwin by F. Darwin*, vol. II, cap. 5, pag. 203.

(2) «The Mosaic Writer is taken to imply that where nothing of a material nature previously existed, this substance appeared. That is perfectly conceivable, and therefore no one can deny that it may have happened. . . It appears to me that the scientific investigator is wholly

Darwin (1). Quamvis ergo errare poterint quicumque *proximas* causas naturalium phenomenorum putaverint esse in numina quædam invisibilia refundendas, dici tamen nequit, aut errasse homines in asserendo Deo, aut ex sola illa ignorantia inductos illos fuisse ad ejus agnoscendam existentiam.

δ) *Non ex fraude Principum aut sacerdotum*. Nam 1.º præterquam quod ipsa sacerdotum institutio, ipsorumque ac legum latorum hortationes præviã supponerent, ac requirerent notitiam Dei; si fraus ulla in hac re interessisset, facile fuisset detecta; nec durare per tot sæcula potuisset. 2.º Deinde quomodo factum est, ut omnes ubique legum latrores ac sacerdotes unam eademque viam inirent ad continendam plebem in studio virtutis ac probitatis? Et quo modo tam feliciter successerunt ubique fallaces veteratorum exhortationes, ut de omnium animis triumpharent, cum potissimum existimatio de Numinis existentia cupiditatibus animi vitæque liberioris commodis adversaretur?

ε) *Neque consensus ille potuit ex præjudiciis educationis enasci* (2). Nam cum hæc tam varia existat pro nationum varietate, uniformen ubique parere persuasionem non potuit. Deinde educationis præjudicia doctrina corriguntur, ceduntque rationibus contrariis, cum accedente studio scientiarum, hausta in puerilibus annis principia maturius considerantur, præsertim si severissimum præcipiant frænum omnibus vitiis et pravus animi propensionibus. Quomodo autem factum est,

incompetent to say any thing at all about the first origin of the material universe». *Nineteenth Century*, Feb. 1880, pag. 201 seqq., Apud R. P. Boedder, op. cit. num. 126, nota 1 et 4.

(1) «Another source of conviction in the existence of God connected with the reason and not with the feeling, impresses me as having much more weight (than the common belief of mankind spoken of before). This follows from the extreme difficulty or rather impossibility of conceiving this immense and wonderful universe, including man, with his capacity of looking far forwards and far into futurity, as the result of blind chance or necessity. When, thus reflecting, I feel impelled to look to a First Cause having an intelligent mind in some degree analogous to that of man, and I deserve to be called a Theist». *Life and Letters* [Autobiography] I, 311 seqq.

(2) Ut somniant Critias apud Sextum Empiricum, Spinosæ et Tolandus apud Brenna (op. cit. lib. 1, pars. 2, cap. 2).

ut sententiam de supremi Numinis existentia exuere genus humanum nondum potuerit post tot annorum millia, post ingentes recentiorum atheorum ac libertinorum conatus, qui magno studio undique conquisierunt sophisticos cavillos ad labefactandam communem illam persuasionem?

¶ *Non denique ex aliis levioribus causis recenter confictis.* Quasdam earum hic attingam, non quia dignas reputeo responsione, sed ut appareat ingenium et acumen adversariorum nostrorum, quos non pudet talia nobis opponere. Quidam recurrunt ad desiderium delectationis ac solatii in medijs hujus vitæ miseris, ex quibus effutiant facile adduci homines, ut fingant entia nescio quæ præstantiora, quorum mystica consuetudine delectentur, et ad fiduciam in ærumnis ac periculis excitentur: hinc porro manasse religionem, cujus, nemo ignorat, quanta sit vis ad recreandam lætissimis imaginibus phantasiam suavissimasque animo conciliandas voluptates.—Sane persuasio Dei vere existentis, manifestis argumentis innixa, et religio eidem exhibita cum exercitatione virtutum et legum divinarum custodia fons est uberrimus ac purissimus pacis ac quietis. Verum quis nisi amens sibi persuadeat hujusmodi effectum procedere ab inani entis imagine, quod nescias aliunde, utrum existat? Et si interdum sunt homines, qui placidas animo versando rerum fictarum species, curas et angores abigere student; si mente sana utantur, non possunt non vanitatem illarum specierum agnoscere. At quid simile, quæso, est in opinione Dei, in qua certissime constantissimeque sunt omnium animi obfirmati? Accedit, quod persuasio existentie divinæ vehementer suadeat etiam frænum injicere cupiditatibus: quamobrem plures sunt inter homines, qui avertere animum conantur a cogitatione Dei, ut liberius contra rationis dictamen operentur quam qui in Dei contemplatione solatium et remedium ærumnarum querant.

Magis ridiculum est commentum Herberti Spencer et Julii Lippert (1) circa originem religionis, quod hisce verbis refert cl. P. Hontheim: «Homines in se ipsis socium aliquem

(1) Spencer, *Principles of Sociology* I; Lippert, *Religionem der europäischen Kulturvolker*, Berlin, 1881.

habitare sibi persuadebant. Experientia enim luculentissime se hoc cognovisse putare debebant. Nimirum hic socius sæpissime apparet v. g. tamquam umbra, si sol lucet, vel tamquam imago in speculo; auditur enim tamquam echo in silvis nobis respondens. Quando dormimus, socius noster sæpe terras peragrat, dum nos in lectulo jacentes manemus; somnia nimirum primi homines pro simplicitate sua tamquam vera facta sumpsant. Interdum socius ad dormientem redire obliviscitur; homo mortuus est. Sic orta est idea alicujus animæ, quæ tangi non potest (quis tanget imaginem in speculo?), quæ invisibilis est (non enim videtur echo clamans in silva), quæ legibus materiæ in multis non est obnoxia (nempe in somniis socius noster mirabilia operatur, quæ communiter homines non valent). Totus mundus repletus est animis. Tot enim jam homines mortui sunt; insuper bruta, arbores, lapides, ut umbras, ita etiam animas habent. Quid mirum, si has animas in periculis homines invocant; possunt enim adjuvare. Mox oritur cultus horum spirituum, præsertim animas majorum et principum defunctorum colunt, etc. Ita orta est religio». Verum hæc deliria sunt communi sensui cujusvis experientie repugnantia, quæ non debent verbis refutari, sed irrideri, cachinisque celebrari sonoribus.

Quæ cum ita sint, maneat id certum atque indubitatum, universalem generis humani consensum in attestanda divinitate effectum esse, cujus nulla reddi queat rationabilis causa præter ipsam rei veritatem, in cunctorum animis vulgari quadam evidentia relucentem. *Quod nisi cognitum comprehensumque animis haberemus*, inquit Tullius (1), *non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum sæculis ætatibusque hominum inveterare potuisset. Etenim videmus, cæteras opiniones fictas atque vanas diuturnitate exlabuisse. Quis enim hippocentaurum fuisse aut chimæram pulat? quæve anus tam excors inveniri potest, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimescat? Opiniones enim commenta delet dies: naturæ judicia confirmat. Itaque et in nostro populo et in cæteris deorum cultus religionumque sanctitates existunt in dies majores atque meliores.*

(1) *De natura deorum*, lib. 2, cap. 2, num. 5.

Dices, supposita, quam in præcedenti volumine tuiti sumus, communi omnium origine ab uno parente Adam, potuisse in omnes posteros persuasionem existentie divine traditione transmitti, et religiosissime postea servari, quin veritas illius ob majorum reverentiam in trutinam revocaretur.

Respondeo facile concedi posse, quod cognitio Dei ex primis hominibus transierit ad filios et nepotes educatione ac disciplina parentum; intelligi tamen non posse, quomodo potuerit illa tam universaliter et constanter per cunctas gentes et ætates ad nostra usque tempora manare, nisi omnibus valde rationabilis ipso naturali lumine visa esset.

41. Objie 1.º Consensus in attestanda divinitate reapse dici nequit universalis, 2) tum quia perhibentur non pauci athei et veteres, quos et ipsi Patres Ecclesie alique scriptores meminerunt, et recentiores (1), quorum numerus nostris diebus non parum excrevit in tanta pantheistarum ac materialistarum turba; β) tum quia idem sæpe scriptum est de integris nationibus ab auctoribus fide dignis (2); γ) tum quia non satis constat, num semper vigerit, vel porro vigeat apud omnes hujusmodi fides in Deum.

Respondeo, *dist.* assert. Consensus ille duratura sit dici mathematice universalis, *trans.*; moraliter, *neg.*, resque jam satis probata manet.

Primam probationem 2) *dist.*: perhibentur non pauci athei veri ac proprie dicti, *neg.*; larvati vel improprie dicti, *trans.*, et *neg.* conseq. Athei larvati vel improprie dicti sunt illi, qui solum ore tenus Deum negant, vel qui vivunt, quasi Deum non agnoscerent, videlicet athei practici, vel etiam qui certam aliquam religionem non admittunt, vel demum non recte de natura Dei sentiunt. Verum de atheorum existentia mox ageat speciatim.

In primis non multos fuisse atheos in omni tempore, ostendit P. Aloysius Brenna (3) satisque indicat vel ipsemet

(1) Vide apud Roselli, *Summ. Philos.* tom. 5, quæst. 24, art. 2, num. 1189.

(2) Vide Roselli, *ibid.* num. 1100.

(3) Vide toto volum. 2.º laudati sui operis *de generis humani consensu in agnoscenda divinitate*. Cfr. Ludovicus Fabricius in *Apolog. pro genere humano contra calumniam atheismi*; et R. P. Salvator.

Bayle, qui quantumvis fuerit sollicitus in inquirendis undique celebrioribus nominibus, non ita multa producere potuit, ex quibus nonnulla falso prorsus et calumniose. Qua in re illud quoque observandum venit, apud græcos et latinos nomen *atheï* latius patuisse, quam ferat vocis etymon, ad designandos non eos solum, qui Deum nescirent, sed eos etiam, qui vulgares de diis suis opiniones ac theogonias inficiarentur. Hinc ipse Socrates et Aristoteles alique Philosophi invidiosos atheorum nomine notati sunt, quamquam Deum certissime agnoscerent: et populus Hebræorum a Plinio (1) dictus est *gens contumelia Numinum insignis*, quia nimirum falsos deos gentilium asperrabatur, verumque Deum colebat secundum legem Moysi. Ob eamque rationem a Juliano Apostata atheus vocatus est magnus Constantinus, et S. Flavius Clemens ac S. Flavia Domitilla propter atheismi crimen sibi objectum damnati sunt a Domitiano; et primis Ecclesie sæculis christiani eadem ignominia non ob aliam rationem inurebantur, nisi quia idolis divinos honores detrectabant (2). Et e converso nonnumquam athei dicti sunt a Patribus et catholicis scriptoribus alii qui, quamvis Deum reapse admitterent, nihilominus aut non recte de natura divina sentiebant, aut verum Deum non agnoscebant, aut demum nullam servabant religionem. Quæ si præ oculis habeantur, profecto numerus eorum, qui unquam athei audierunt, sive in antiquitate, sive nostris diebus, plurimum imminuitur (3). Quod de pantheistis et naturalistis addebatur, non urget, tum quia nullæ sunt nationes pantheistæ ac naturalistæ, sed individui homines, tum quia hi ipsi, quamvis absolute non pauci, relate autem ad genus humanum reapse paucissimi sunt,

Maria Roselli, O. P., *Summ. Philosoph.*, tom. 5, quæst. 2, art. 2, num. 1106 seqq.

(1) *Natur. Histor.* lib. 13, cap. 4.

(2) Lege Hulderich (*Gentilis obtrektor*, pag. 176 seqq.), Lange (*Exposit. argumentorum, quibus Patres Apologistarum religionem christianam a culpa atheismi ei objecta defendunt*). Brenna (*Op. cit.* vol. 1, part. 1, cap. 8), Spanhem (in *Notis ad Plat. Aristophan.* vers. 492), Vossium (*de origine idolatriæ*, lib. 1, cap. 1), Valsechi (*Dei fundamenti della religione*, lib. 1, cap. 9), Sevin (*Recherche sur la vie*, etc. d'Euhemer, tom. 8 de *L'Academi R. des Inscriptions*).

(3) Vide Roselli, *loc. cit.*

talesque omnino, ut nequeant suis argumentis communem persuasionem infirmare, cum potissimum illi nolint, saltem verbis, negare Deum, sed Deum personalem et a mundo distinctum.

Illud denique adjungendum est, atheos contra communem hominum consensum nulla pollere auctoritate, quia vel sunt homines barbari et hebetati, ac ratione pene destituti; vel quia si sint eruditi, nonnisi rationibus evidenter absurdis universalem persuasionem corrigere nituntur, et vincibili valdeque culpabili laborant ignorantia; vel demum quia non raro etiam vita moribusque, cæteroquin doctrinæ suæ consentaneis, parum se dignos fide præbere possunt apud prudentes. Et propterea negata est argumenti consequentia.

Dices, Buddhiste sunt athei, siquidem doctrina eorum fundatur in atheismo practico. Atqui buddhistæ dicuntur ad 300 vel 400, immo ad 500 milliones ascendere, si numeres omnes sinenses, japonenses, tibetanos, nepalesios, birmanos, siamenses, singhalesios (insulam Ceylanam incolentes), qui eam doctrinam amplexi sunt.—**Respondeo,** *dist.* Major: philosophi buddhistæ sunt athei, *conc.*; vulgus buddhistarum) *neg.* Nam, doctrina Siddarthæ, qui et Buddha (id est sapiens) dictus est et Cākya-Mouni, «non servata est nisi apud paucissimos. Apud populum enim, qui indiget credere in Deum, celeriterne Buddhismus desiit in polytheismum et in idololatriam. Impossibile fuit gentibus profiteri atheismum practicum. Etenim a) ipse Cākya-Mouni tamquam deus est habitus. Ejus aula existimata est constare entibus supernaturalibus, dæmonibus nempe aut angelis, quæ habent speciem avium aut serpentum, habitantque in ære, in oceano, et in terra. b) Tamquam dii honorantur alii Boudhæ, qui præcesserunt Cākya-Mouni, et quorum singuli inter se separantur spatio duorum aut trium millium annorum. c) Dii Indorum remanserunt sub nomine *devas*. Brahm creditur se multiplicare, seu se evolvere in varias formas divinas» (1).

(1) R. P. Lahousse, *theolog. natur.*, num. 93. Vide de his cl. P. Christ. Pesch, *Gottesbegriff*, II, 4 seqq., 57; 64 seqq., 68, 73 seqq., 77 seqq., 84; cl. De Broglie, *Problèmes et conclusions de l'histoire des religions*, chap. 6; cl. De Hartz, *Le Bouddhisme en Chine*, apud *Controverse*, decembr. 1884, et august. 1885.

Alteram probationem β) *nego* pariter, tum quia scriptores, qui talia litteris mandant, sæpe dubitantium more loquuntur; tum quia non raro res sive ex ignorantia linguæ sive ex insufficienti observatione non satis exploratas temere ac præcipitanter narrarunt, ut solet interdum evenire viatoribus, qui alienas regiones cursim peragrantes, multa scribunt de moribus populorum falsa et calumniosa; tum quia interdum ejusmodi accusationes nituntur solum in defectu religionis et cultus, ex quo tamen solo nequit validum depromi argumentum atheismi. Siquidem licet nemo sine Dei notitia religiosus esse possit, potest tamen facile evenire, ut qui Deum mente confitetur, nolit operibus suis profiteri. Verum etiamsi hæc nihil valeret, adversus istorum scriptorum narrationem reclamant alii testes multo magis idonei, qui post diuturnam apud barbaras gentes commorationem frequentissimamque cum illis consuetudinem illas ab atheismi calumnia plenissime purgarunt (1). Estque res hæc jam accuratissimis recentiorum studiis et explorationibus eliquata contra Joannem Lubbock aliosque barbararum gentium calumniatores, prout jam vidimus.

Tertia probatio γ) inanissima est. De cultis enim populis satis constat ex eorum historiis ac monumentis, eos nunquam caruisse opinione divinitatis. De barbaris etiam idem sentiendum est, spectato eorum perenni statu in eodem cultus gradu, donec extrinsecus accedant progressus excitamenta; hinc enim conjicitur, eos inde ab initio Deum agnovisse, quæ conjectura probabilissima omnino est, ac valere omnino debet, donec contrarium ab adversariis ostendatur. Quid poro in posterum futurum sit, ex præteritis temporibus judicari potest: si enim ex universali et constanti omnium consensu jure concluditur causam ejusdem esse ipsam obviam et naturalem evidenciam rei, aciem humanæ mentis vivide percipientis, sperare licet semper eandem fore populorum persuasionem.

(1) Vide P. Joseph Acosta, *Americæ Missionarium* (in proem. libri *De procuranda Indorum salute*; et in *Historia natural y moral de los Indios*), Laliteau (*Mœurs sauvages*, tom. 1, chap. 1), Rochefort (*Hist. des Antilles*), La Croze (*Entretiens sur divers sujets d'histoire*), Kolbi (In descript. *Capi Bonæ Spei*), Brenna (op. cit.), Valsechi (*Dei fundamenti della religione*, lib. 1, cap. 9), et alios supra citatos.

Objic. 2.º Quamvis concedatur dari consensum universalem et perpetuum circa Dei existentiam, non multum tamen probat. Quot enim universales persuasiones falsæ repertæ sunt? Talis est v. g. opinio motus solis circa terram, negatio antipodarum, etc.—*Respondeo*, *neg.* assert., et probationem *distinguo*. Falsæ repertæ sunt aliæ persuasiones universales, iis præditæ characteribus, quibus hic noster consensus, *neg.*; aliis, *trans.* (1). Nec valent opposita exempla, in quibus obvia cuique est erroris causa. Motus solis *relativus* refertur evidenter oculis; unde donec ex aliis rationibus scientificis contrarium probaretur, pronum erat, ut mens motum *absolutum* concluderet. Antipodæ quoque negati sunt, quia quamdiu figura terræ spherica cognosceretur, fieri non posse putabatur, ut in regione terræ nobis opposita existerent incolæ.

Objic. 3.º Consensus ille, de quo agimus, re vera non est unus, sed diversissimus in variis gentibus, cum aliæ alios colerint, et colant Deos. Atqui plures deos agnoscere perinde est, ac nullum agnoscere, ut observat S. Athanasius (2) et Tertullianus (3). Ergo ex humani generis consensu nihil evincitur ad probandam Dei existentiam.

Respondeo, dist. Major. Diversus est quoad quæstionem, *an est Deus, neg.*; quoad quæstionem, *quid est Deus, conc.* *Disting.* etiam Minor. A parte rei et logice procedendo, perinde est deos multos asserere, ac Deum verum negare, *conc.*; in opinione hominum, *neg.* Est enim longe manifestius Deum esse, quam Deum esse unum, ac repugnare multiplicem. Deinde polytheismus non fuit error universalis, nam Hebræorum gens unum Deum colebat, et ex veteribus historiæ fontibus eruitur in prima ætate mundi homines melius de Deo sensisse, ac monotheistas fuisse; quod dudum tradiderant PP., ut agentes de unitate Dei dicemus, et recentiores etiam confirmarunt, sacris libris Indorum, Sinensium, Persarum et monumentis Assyriorum et Ægyptiorum studiose et accurate perpensis (4). Idque etiam ex eo confirmatur, quod

(1) Vide *Logic. Major.*, loc. cit.

(2) *Orat. Contr. Gent.*, num. 24-40.

(3) *Advers. Marcion.* lib. 1, cap. 3.

(4) Vide R. P. Christ. Pesch, *Gottesbegriff*, etc., apud cl. P. Bieder, num. 131.

pleræque gentes ita plures finxerint deos, ut tamen unum inter cæteros tamquam regem et parentem eminere iudicarent, prout nominatim accidisse apud Sinenses, in Ægypto, India, Chaldæa, Phœnicia et Perside atque apud Græcos et Romanos, ex aliis auctoribus refert clarissimus Farges (1). Idemque dudum observatum reliquerunt plures Patres, ex ipsorum ethnicorum operibus probantes, quemadmodum scribit P. Dionysius Petavius (2), et agentes de unitate Dei fusius dicemus. Ergo opinio de pluralitate deorum nequit dici universalis et constans. Denique etiamsi olim universalis fuisset, constat polytheismum rationi contradicere, atque inde a bis mille circiter annis e sapientium libris et scholis exulasse, ubique triumphante apud nationes christianas fide firmissimaque

(1) Op. cit. pag. 228 seqq. «Citons un dernier témoignage, écrit M. de Broglie, pour asseoir définitivement notre conclusion. Nous l'emprunterons à un écrivain moins suspect, car il est rationaliste d'une part, et d'autre part il est juif, et à ce titre tient avec une grande énergie à conserver à sa nation le privilège d'avoir enseigné aux hommes la notion la plus élevée de la divinité et d'avoir inventé le Dieu que nous adorons. Cet auteur, M. Darmesteter, dont le nom est une autorité en ce qui regarde la langue zend, recueillant dans un travail d'ensemble toutes les traditions des peuples de race indo-germanique, Indous, Perses, Grecs, Latins, Germains, Scandinaves, Celtes, Slaves, arrive à la conclusion qu'avant leur séparation, c'est-à-dire longtemps avant nos plus anciens documents historiques, ces peuples étrangers à la race sémitique adoraient un Dieu suprême, ayant tous les attributs du Dieu des Juifs, sauf le titre de créateur universel (Darmesteter, *Essais orientaux-Le Dieu suprême dans la mythologie aryenne*). Ainsi toute l'antiquité s'accorde sur ce point; la race aryenne, la race sémitique, la Chine de race jaune, l'Égypte, l'Asie, l'Europe, reconnaissent, quand on remonte à une haute antiquité, un Dieu unique, et considèrent ce Dieu comme l'être le plus puissant de l'Univers, comme parfaitement sage, juste et bon, voyant tout, gouvernant le monde, exauçant les prières, récompensant la vertu, punissant le vice, et pardonnant au repentir. Il y a des dieux multiples dans l'antiquité, mais ils sortent d'un même tronc, ne sont que des transformations du Dieu unique, adoré par les plus anciens peuples sous des noms divers, mais toujours le même.» Broglie, *Problèmes et conclusions de l'histoire des religions*.

(2) *Theologicor. dogmat.*, vol. 1.º, De Deo, lib. 1, cap. 4, num. 2 seqq. Cfr. Roselli (loc. cit., num. 1241), Bergier, (*Dictionnaire de Théologie*, ad vocem *Dieu* in nota, parag. II, pag. 466 seqq. Besançon, 1826).

persuasione unius Dei. Nec difficile est causas erroris hac in parte apud barbaros et gentiles populos assignare, prout inferius dicemus cum probanda erit unitas Dei.

§ II.—DEMONSTRATIO EXISTENTIÆ DEI EX PRINCIPIIS MORALITATIS.

42. PROPOSITIO 2.^a Ex principiis practicis, quibus mores nostri reguntur, concluditur etiam existentia Dei.

Ex principiis practicis, quibus mores humani reguntur, probatur Dei existentia.

Prob. 1.º Omnes ex conscientie testimonio iudicamus, ipso nature ductu, quasdam actiones ut malas, alias vero ut bonas, et simul apprehendimus priores quidem esse *illicitas* omnino ac *prohibitās*, alias vero præceptas, quia necessarias ad ordinis moralis conservationem. Ergo cum ejusmodi operationes occurrunt non possumus non aliquo modo agnoscere Superiorem aliquem, cujus lege et auctoritate illæ prohibite vel præceptæ sint. Atqui talis Superior non potest esse nisi supremus aliquis Dominus supra mundum positus, nempe Deus. Ergo ex ipsa synderesi naturali, practica dictamina operandi proponenti, probatur existentia Dei.

Antecedens quoad primam partem constat ex communi omnium sensu: nemo enim est, qui quantumvis diuturna scelerate agendi consuetudine callum obdlexerit, non animo percipiat boni maliq̄ue discrimen. Altera etiam pars non minus est manifesta. Ita enim iudicamus bonum esse v. g. parentes honorare, malum vero v. g. patriam prodere, vel innocentem occidere, ut ad prioris generis actiones ponendas, alterius vero cavendas morali necessitate imperiove nos adstringi plane sentiamus: quod usque adeo perspicuum est, ut ne ipse quidem Emmanuel Kant, recentiorum scepticorum primipilus, vertere in dubium potuerit, sed tantum perperam interpretatus sit, cum illud suum *imperativum categoricum* invenilisset, de quo non est nunc locus disserendi. Unde cum ejusmodi internæ voci obtemperamus, animi voluptatem; cum resistimus, conscientie remorsus et poenæ alicujus vel ultionis timorem experimur, multoque magis si quod instet periculum vite. Porro ideo diximus dictamen istud conscientie, de obligatione certo quodam modo operandi admonens, ductum sequi nature, tum quia quod apud omnes gentes

æque reperitur non potest ex educatione vel disciplina, quæ aliæ sunt in aliis populis, ortum habere, sed ex ipsa natura, quæ una est in omnibus, profluere dicenda est; tum quia non raro educationem antecedit, et in ipsis hominibus disciplina ac civilis cultus expertibus inest.

Primum consequens etiam patet, quia eo ipso quod cognoscitur aliquid præceptum vel prohibitum, necesse est, ut saltem implicite et confuse cognoscatur legislator præcipiens vel prohibens, a quo præmium expectandum, vel timendum sit supplicium.

Minor vero subsumpta probatur, quia vox illa cujus imperium intra conscientiam sentimus, est certe α) Superioris alicujus, β) non externi ad hunc mundum pertinentis, γ) nec rationis nostræ. Ergo alicujus entis supramundani. Consequentia bona est, quia non occurrit, a quoniam alio ente procedere queat imperium illud. Si enim recurras ad spiritum aliquem creatum, ut vim argumenti effugias, nihil lucraberis; præter enim quam quod difficile probabis, num angelus tanta auctoritate sese insinuare queat in humanum animum, semper tibi necesse erit agnoscere primam causam, a qua tandem spiritus ille et in essendo et in operando dependeret, quemadmodum jam etiam observatum reliquimus superius circa quasdam alias argumentationes.

Antecedens vero facile probatur. Et primo quidem α) imperium illud Superioris alicujus est; nam vim præcepti et prohibitionis plane sentimus, et quidem ita prementem, ut pariter ratio judicet esse omnino obediendum, etiam posthabitis bonis cunctis terrenis, nec pensi habitis malis vel malorum minis quibuscumque: unde si quis, quacumque demum de causa, internum istud præceptum violet, etiamsi nihil sibi ab hominibus timendum esse sciat, stimulum tamen conscientie intus pungentis et usque vexantis vitare, non potest. β) Vox illa non est externi ullius moderatoris ad hunc mundum pertinentis, ut per se patet, tum quia sæpe contraria est terrenis omnibus potestatibus; tum quia iudicamus, illam magis sequendam esse, quam ullius hominis imperium; tum quia nullum ens mundanum pertingere potest ad interna animi penetralia, ut ibi sua imperia denuntiet absque ullis verbis signisve materialibus. γ) Non est denique

vox rationis, hantianum imperialium vel quodvis aliud intimantis; primo quia ut modo dicebamus, præceptum illud internum est alicujus Superioris, ratio autem hominis non est ejusdem superior; deinde quia secus explicari non posset remorsus conscientiae ac sollicitudo placandi legislatorem invisibilem peccanti infensum, et formido luendi poenas post mortem (1).

Dices: Remorsus et voces internae conscientiae, quibus admonemus obligationis faciendi et vitandi aliquid, evanescent consuetudine contrarie agendi. Ergo non a natura, sed ab educatione aut præjudiciis aliquibus proficisci dicenda sunt.

Respondeo, dist. antecedens: remorsus conscientiae evanescent penitus consuetudine contraria agendi, *neg.*; hebetantur diuturno prave operandi habitu, *trans.*; et *neg.* consequ., tum quia si natura ipsa et in doles longa consuetudine corrigitur, et valde mutatur, nihil mirum si etiam ipsa synderesis naturalis dictamina obnubilentur quodammodo; tum quia etiam ii, qui inveteratis vitii callum obdlexerunt, sæpe in aliis reprehensione judicant digna, quæ ipsi passionis æstu et prava consuetudine abrepti committunt, interdum etiam aculeum conscientiae acriter pungentem in seipsis experiuntur.

Probatur 2.º Absurdum est principium ac fundamentum omnis virtutis ac probitatis in homine esse errorem, et e converso veritatem esse omnis vitii atque improbitatis fontem. Atqui persuasio de divina existentia est per se incitamentum ad omnem virtutem, negatio autem Dei latum pandit aditum omni sceleri. Ergo nequit error esse existentia Dei, nec veritas illius negatio.

Major in confesso est. Secus enim homo esset ens inordinatissimum et monstrosum. Recta nimirum ordinatio naturæ humanæ postulat, ut non adsit pugna inter perfectionem intellectualem et moralem, nec veritas ad vitium inclinet, errorque ad virtutem. Secus dicendum tibi est, humanam naturam aut non esse factam ad honestatem, aut certe non ad veritatem: quorum utrumque evidenter falsum est.

Minor probatur per partes: α) *Existentiæ divinæ persuasio ducit ad virtutem.* Constat 1.º experientia. Si enim

(1) Cfr. cl. P. Van der Aa, *Theolog. natur.*, prop. 13, et alii recentiores.

historiam consulamus, reperiemus profecto, optimos quosque viros Deum agnovisse, inque illius cultu ac veneratione primas posuisse curas. Neque unquam florere probitate bonisque moribus respublica visa est, quæ religione careret, ac proinde Numinis cognitione. 2.º Ratio etiam in promptu est; quia posita Dei existentia, Creatoris nostri, providi, justissimi, sapientis, optimi, sequitur illico in nobis officium religionis, spei, amoris, justitiæ, ac generatim custodiæ legis naturalis.

β). *Negatio existentiae Dei omnibus sceleribus planam sternit viam.* Idque patet similiter 1.º experientia. Nam *dixit insipiens in corde suo: Non est Deus.* Et vide, quid inde consecutum sit, testante Regio Psalte: *Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in studiis suis* (1).

Nec dicas, scelestos homines passim reperiri inter eos qui Deum agnoscunt, quare crimina non esse speciali aliqua ratione atheismo exprobranda.—**Respondebo enim,** *concedendo* assertum, et *negando* consequentiam. Hoc enim interest inter atheos ac theistas male agentes, ut hi quasi per accidens male agant, nimirum non obstante sua persuasione divinæ existentiae, illamque affectuum æstu obscurando, et inefficacem reddendo; athei vero per se ac præcise ex vi suæ sententiæ perverse operentur: verbo theista, ut male operetur, debet oblivisci, aut certe non considerare Deum existentem, atheus autem, quo magis consideret, ac vividius sibi persuadeat Deum non existere, eo alacrius ad omne scelus excitabitur.

Prob. 2.º Ratio vero est, quia, sublata notione Dei, nulla menti apparet lex naturalis, nullus supremus legislator, sanctio nulla legis, nullum proinde fundamentum solidum atque immutabile moralitatis. Quare jam quæcumque lex naturalis præcipit, non habebunt rationem præcepti, quia reapse nec aderit talis lex, nec vindex ullus ejusdem, sed ut summum poterunt habere majorem, minoremve convenientiam aut disconvenientiam: cum natura rationali quæ profecto parum efficacitatis potest habere ad frænandos affectuum impetus, animumque in officio continendum. Præterea nulla

(1) *Psalm. 13, vers. 1.*

jam erit religio, neque amplius impietas, perjurium, sacrilegium, blasphemia, crimina reputabuntur: immo sacrificia, oratio, religio, laudes divinæ, fides, spes, amor Dei, juramentum erunt, vera mala tamquam actus quidam superstitionis vel obsequia exhibita chimæræ, Deus enim non existens est pura chimæra: nec erunt hæc mala qualiacumque, sed quæ speciem habeant idololatriæ (1). Quare nihil mirum, si ipsemet Rousseau (2), Voltairius (3), immo et aliquando Bayle (4), (licet is aliter alias loquatur), diserte fateantur, nullam virtutem et honestatem, sed e converso omnem improbitatem ab atheismo sponte ac per se procedere. Et Emmanuel Kant, quamquam negavit per rationem theoreticam demonstrari Deum posse, contendit tamen nos per rationem practicam adduci ad illum certo asserendum, utpote qui necessarius sit, ut stare firmus ordo moralis queat (5). Verum de atheismo plura paulo inferius.

Alia quoque argumenta moralia recentiores Philosophi exponunt ad demonstrandam existentiam Dei, ac nominatim illud, quod suppeditat appetitus animi ad supremum bonum ac perfectam felicitatem, quæ nullo creato bono satiatur, et frustratus perpetuo maneret, nisi existeret Deus. Quæ quidem argumenta videre studiosus lector potest apud præclaros nostri ævi scriptores (6).

43. *Objic. 1.º* Ut persuasio existentiae divinæ reapse fundamentum necessarium esset ad moralem ordinem servandum, deberet, illa posita in animo, vitari omnis inhonesta operatio. Atqui etiam illi, qui Deum agnoscunt, inhoneste operantur. Ergo signum est, persuasionem istam nihil vel parum conferre ad ordinem moralem.—*Respondeo, neg. Major.*, quia homo liber est, et persuasiones mentis non

(1) Vide P. Leonard. Lessium, *De provident. Numinis*, 12.^a ratio.

(2) *Emil.*, tom. 3; et *Esprit, maximes*, etc. de J. J. Rousseau.

(3) *Homélie sur l'athéisme*.

(4) *Pens. divers.* 1, chap. 177.

(5) Vide *Psycholog.* vol. 2.um, num. 61, pag. 228.

(6) Vide T. G. R. P. Schifflini (num. 395), R. P. Van der Aa (propos. 12), R. P. Honthelm (num. 362 seqq.), R. P. Bødder (num. 122), etc., etc.

cogunt illum physice ad bene vel male operandum, sed moraliter, per propositionem videlicet objecti, quod voluntas pro suo arbitrio amplecti queat, et etiam respicere. Præterea persuasiones et ideæ non omnes semper sunt animo præsentés, nec semper eadem intensitate atque evidèntia obversantur. Unde quamvis quis Deum agnoscat, et hac cognitione quasi freno contineatur sæpe in officio, potest vividissima occurrente specie inhonesti objecti ita percelli, ut succumbat. Quod si non obstante Dei, vindicis scelerum, persuasione, adhuc homo trahitur in scelus, quid, quæso, necesse est, ut contingat, sublato religionis repagulo, amotoque Legislatoris ac justissimi Judicis timore?

Objic. 2.º cum Bayle. Sunt alia quoque motiva recte operandi homini proposita, v. g. pulchritudo virtutis, appetitus laudis, formido dedecoris, ipsa naturæ atque indolis constitutio, quies animi exercitationem virtutis subsecuta, leges civiles præmiæque ac supplicia a magistratibus parata... (1). Ergo nec religio nec persuasio Dei, supremi Legislatoris, necessariæ sunt ad moralem ordinem custodiendum inter homines.—*Respondeo, dist.* antecedens; et hæc motiva sunt universalialia et sufficientialia, *neg.*; possunt interdum valere aliquid pro casibus quibusdam particularibus, *trans.*; Et *neg.* conseq. Non enim omnes actiones honestas præcipiunt leges civiles, nec prohibent omnes inhonestas, nec potest omnes sequi sua laus vel vituperatio, præmium vel pena; pleræque enim sunt secretæ, quarum nullus adest coram humanis testibus; aliæ, quamvis non sint secretæ, aut non perveniunt ad notitiam Principis et magistratuum, aut sine debita mercede relinquuntur. Quamobrem pro hujusmodi actibus nullus potest esse influxus prædictorum motivorum. Cætera vero in objectione indicata parum profecto vel nihil valebunt, saltem quotiescumque cupiditas aliqua pulsat animum, ut quisque novit experientia. Denique omnia etiam hæc motiva simul sumpta, si potissimum præscindas a religione ac notitia Dei, summi Legislatoris atque æquissimi Remuneratoris, non multum movebunt animum, saltem quamdiu spes aliqua impunitatis affulgeat, vel bonum valde exoptatum alliciat,

(1) Bayle, *Encyclop.*, ad vocem *Athées*.

vel tentatio vehementior appetitum inflammet: quæ omnia passim videmus nostris potissimum temporibus, cum obscurata Dei notio ac debilitatus amor fidei religionisque vel in ipsis nationibus christianis miserandam morum perniciem intulerunt.

Objic. 3.º Voluntas naturaliter sequitur ductum intellectus. Atqui intellectus iudicat actiones quasdam naturam rationalem decere, alias dedecere, quin ad hoc præcise necesse sit cogitare de Deo. Ergo etiam poterit voluntas honeste agere, licet Deum ignoret.—**Respondeo neg.** conseq. Apage nugas! Homo præter voluntatem habet appetitum sensitivum, per quem ad bona corporea, plerumque rationi atque officio repugnantia, vehementissime incitatur. Verum est, quod voluntas sequatur iudicium ac dictamen intellectus proponentis bonum hic et nunc prosequendum; sed iudicium huiusmodi practicum intellectus circa eandem objective actionem varium esse potest pro varietate adjunctorum, ac nominatim pro ideis ac persuasionibus subjecti iudicantis; unde iudicium practicum theistæ et athei *plerumque* non poterit non esse diversum, cum supponat in utroque diversissima principia eorum, quæ maxime influere solent in dictamina practica rationis et consequentes operationes (1).

Objic. 4.º Nulla esse potest moralitas nec virtus sine Deo. Ergo probando existentiam Dei ex moralitate ac virtute committitur circulus vitiosus.—**Respondeo neg.** conseq.; quia licet nulla virtus nec moralitas reapse sit sine notitia aliqua Dei, argumentatio vero nostra non considerat virtutem ac moralitatem formaliter quatenus important ordinem ad legem æternam Dei, sed quatenus dicunt ordinem ad rationalem naturam: quo pacto etiam ipsi athei agnoscunt cum communi hominum sensu actiones quasdam conformes, ideoque honestas, alias diffformes et inhonestas, alias quæ perficiunt et decent, alias quæ dedecent naturam hominis. Argumentatio vero evincit existentiam Dei ex eo, quod ejus persuasio per se ad omnem virtutem et honestatem, negatio ad omnem perducatur turpitudinem. Quare nullus prorsus committitur circulus.

(1) Cfr. inferius dicenda de peccato philosophico, ubi de atheis et atheismo.

ARTICULUS IV

Crisis probationum divinæ existentiae ac solutio quarumdam difficultatum adversus illam.

44. Hæ sunt præcipuæ probationes, quibus divina existentia demonstratur: aliæ plures etiam reperiuntur apud Auctores, quas necesse non est exponere, nec ad trutinam revocare, ne nimis tractatio hæc protrahatur. Hisce argumentis arbitror rem certissime demonstrari; sed quamquam non ita se res haberet, nondum quidpiam sequeretur contra demonstrabilitatem divinæ existentiae jam definitam in Vaticano concilio. Aliud enim est existentiam Dei naturali lumine per ea, quæ facta sunt, demonstrabilem esse, et aliud idonea reapse jam excogitata esse ad eam demonstrandam argumenta.

§ 1.—JUDICIUM DE ALLATIS PROBATIONIBUS.

Si jam allatas demonstrationes inter se conferre velis, videbis eas, quæ ex effectibus et ex contingentia entium mundanorum petuntur, quamquam subtiliores et a vulgi captu fortasse remotiores, re tamen vera esse pro philosopho solidissimas omnium et lucidissimas: quæ derivatur ex ordine mundano, accommodatissima est conceptui, quem vulgus hominum efformat, audito nomine Dei, ac præterea illico ponit ob oculos maximam ordinatoris sapientiam et perfectionem. Argumenta demum moralia valent multum et ad pudorem injiciendum atheis, et ad permovendos rudiores homines, et quotquot nondum exuerint omnem rectitudinis ac probitatis sensum.

Indoles
allatarum
probationum

Si jam gradum certitudinis exquiras, argumenta, quæ metaphysica et physica audiunt, directe et absolute videntur gignere physicam duntaxat certitudinem, reflexe autem et hypotheticæ quedam videntur etiam metaphysicam attingere. Ratio primi est, quia quamvis major propositio demonstrationum illarum sit certa metaphysice, utpote pertinet ad

et gradus
certitudinis.

ordinem analyticum, ac terminis constans necessario et essentialiter inter se connexis eo præcise modo, quo enuntiantur; nihilominus minor propositio, quia generatim nota est tantummodo ex relatione sensuum, certitudine pollet duntaxat physica directe et absolute. Alterum vero probatur, quia inter entia contingentia et effectus, ex quorum consideratione arguimus ad ens necessarium et causam primam, nos ipsi numeramus. At existentia uniuscujusque nostri a conscientia relata, videtur hypothetice metaphysice certo innotescere; quia metaphysice repugnat, ut qui cognoscit alia et sui suarumque cognitionum notitiam habet, non existat. Cum ergo quisvis possit Deum ex sua ipsius existentia demonstrare, existentia Dei, saltem quatenus hoc pacto collecta, certitudine hypothetice necessaria cognosci videtur. Cæterum facile concedi potest, argumenta quædam hujusmodi, etiamsi physica certitudine gaudeant, æquivalere tamen argumentis metaphysice certis quoad indubitabilitatem, quia ita evidens est propositio illa minor physice certa, quam assumunt, existentia videlicet entium contingentium et effectuum nonnullorum, ut non magis dubitare de illa liceat homini sano, quam si metaphysice repugnaret oppositum.

Quod ad argumenta moralia spectat, primum eorum moralem gignit certitudinem, sicut ipse consensus generis humani, cui argumentatio innititur: alterum physicam, quia una ex præmissis experientia innoscit; tertium denique videtur certitudinem metaphysicam pollere, quia reapse utraque præmissa enuntiat de subjecto aliquid pertinens ad naturam ejus et proprietates, ac proinde plane versatur in materia constituyente objectum metaphysicæ certitudinis.

Nec dicas, difficilius esse dubitare de divina existentia, quatenus probata per argumenta illa priora, quibus physicam duntaxat asseruimus certitudinem, quam de eadem, quatenus demonstrata per istud argumentum morale. Nam indubitabilitas non oritur solum ex motivo formali adhesionis, sed potissimum ex evidentia, quæ ubi non est magna, non tantopere quietatur intellectus, et potest facilius imprudentem admittere formidinem, etiamsi motiva pertineant ad ordinem metaphysicum. Quæ causa est, cur veteres auctores interdum vocaverint *moraliter certas* demonstrationes quasdam, quæ,

quamvis ex ipsis essentialibus subjecti et prædicati relationibus peterentur, nempe ex materia propria certitudinis metaphysicæ, non tamen ita penitus convincunt intellectum, quin possit saltem imprudenter formidare (1).

§ II.—GENERALES QUÆDAM DIFFICULTATES ADVERSUS EXISTENTIAM DEI.

45. *Objic. 1.º* Si Deus existeret, foret bonum infinitum. Atqui bonum infinitum non existit. Nam si bonum infinitum existeret, deberet totaliter destruere atque excludere contrarium suum, nempe malum; unum enim contrarium infinitum non compatitur existentiam alterius contrarii. Jam vero innumera videmus in mundo mala. Ergo signum est, Deum non existere, vel saltem non esse bonum infinitum (2).

Respondeo, conc. Major., neg. Minor. Ad cujus probationem. *dist. Major.* Si bonum infinitum existeret, deberet excludere malum a se ipso, *conc.*; ab aliis, *subdist. Major.:* si necessario ageret, *trans.*; si libere, *neg.* Et *concessa* Minore, *neg. conseq.*

Etenim Deus non potest non liber esse in operando ad extra, quemadmodum postea probabitur; unde non tenetur mala omnia impedire, quin potius *ad infinitam Dei bonitatem pertinet, ut esse permittat mala, et ex illis eliciat bona* (3) ex doctrina S. Augustini; nam *Deus, cum sit summe bonus, nullo modo sineret aliquid mali esse in operibus suis, nisi esset adeo omnipotens et bonus, ut bene jaceret etiam de malo* (4). Sed de his plura magis idoneo in loco dicenda sunt (5). Utrum porro Deus, si ex naturæ ageret necessitate, deberet omne malum delere, non est hoc loco definiendum (6).

Objic. 2.º In hoc mundo probi homines sæpe affliguntur, improbi et converso bonis omnibus affluunt. Atqui id est

(1) *Gfr. Logic.* Major, num. 50, pag. 477.

(2) S. Thom. 1 p. quest. 2, art. 3, arg. 1.º

(3) S. Thom. 1 p. quest. 2, art. 3, ad 1.um

(4) S. August., *Enchirid.* cap. 11.

(5) *Cfr. Tolet.* In 1.^{am} part. quest. 2, art. 3.

(6) Qua de re vide, si lubet, Gregor. de Valentia, In 1.^{am} part. disp. 1, quest. 7, punct. 1.

summe inordinatum est, et cum Dei perfectione pugnat. Ergo potius Deum non existere dicendum est.

Respondeo, dist. Major. Et sæpissime aliter etiam accidit, ac præterea hæc ipsa bonorum malorumque distributio ad aliofrem finem rectissime ordinari potest, *conc.*; secus, *neg.* Et *contradist.* Minore, *neg.* conseq. Nimirum dum suppetit mortalis hæc vita, nondum advenit tempus præmii ac mercedis, sed durat stadii et certaminis. Unde mala, quibus opprimuntur homines honesti, possunt, duplicem hunc finem, eumque dignissimum, habere, et ut puniantur ob defectus et peccata, quibus nequit penitus esse libera hæc vita, et ut per laborum ærumnarumque patientiam aliis exemplum præbeant virtutum, et sibi majorem promereantur æternæ gloriæ remunerationem. Similiter facile possunt rationes excogitari, cur improbi quidam fortunæ bonis abundant; vel quia sic vult eos Auctor naturæ ad virtutem allicere beneficiis; vel quia justissimus operum omnium remunerator bona aliqua et actiones, quas fecerunt in hac vita, rependere prope rat, poenas scelerum interea reservans in alteram.

Objic. 3.º Ad reddendam rationem naturalium phaenomenorum hujus mundi sufficit vis et energia materiæ insita. Atqui vis et energia materiæ propria est ipsius, non vero entis alicujus prætermundani. Ergo perperam ex phaenomenis hujus mundi, sub quocumque respectu consideratis, concluditur existentia entis alicujus ab illo distincti (1).

Respondeo, dist. Major. Ad reddendam rationem, etc., sufficit vis et energia materiæ insita et ab alio accepta, *trans.*; vis et energia a nulla alia causa accepta, *neg.* Et *contradist.* Minor. Vis et energia materiæ est propria ipsius, nempe tamquam subjecti, ad quod pertinet, *conc.*; est propria ipsius ita, ut non procedat ab alio, *neg.* Et *neg.* conseq.

Objic. 4.º Deus est ens quoddam æternum, unicum, infinitum. Atqui nullis argumentis ostendimus existentiam hujusmodi entis. Ergo existentia Dei non est admittenda, saltem donec demonstretur sub hisce conceptibus characteristicis.

(1) Auct. *System. naturæ*, part. 2. Cfr. apud S. Thom. 1 p. quaest. 2, art. 3, arg. 2.

Respondeo, conc. Major., neg. suppositum Minor., nempe necesse esse ad solvendam quaestionem, *an Deus sit*, ut demonstrentur objectæ illæ perfectiones Dei, quævis probandæ illæ sint, ut absoluta maneat quaestio, *quid Deus sit*. Distinguere enim oportet in omni tractatione quaestionem, *an est*, et *quid est*; secus inquisitio veritatis obscurior magisque implexa redderetur. Quando ergo agendum est de natura et attributis Dei, demonstrabuntur æternitas, unitas, et infinitus. Nunc ostendere volumus duntaxat Deum esse ens quoddam reale. Hoc vero ut præstemus, concludere oportet existentiam talis entis, quale solent omnes apprehendere imperfecte saltem et confuse, audito nomine Dei, quodque proinde iis ornetur prædicatis, quæ non solum a parte rei Deo soli conveniant, sed etiam ab omnibus intelligantur soli Deo convenire. Jam omnes intelligunt nomine Dei perfectissimum ens, causam primam, et auctorem ac gubernatorem mundi, ab eo proinde distincti. Neque qui Deum inficiantur, ob aliam causam inficiantur, nisi quia negant dari ejusmodi ens. Negari ergo nequit allatis argumentis demonstratam esse Dei existentiam (1).

Objic. 5.º Ens a se existens, qualis est Deus, prout vulgo concipitur: a) necessario concipiendum erit infinite durationis. At quis concipiat infinitam durationem? ß) Præterea ens istud a se vel est finitum vel infinitum. Finitum non potest esse, ut facile a nobis conceditur. Atqui neque infinitum, quia ens a se supponitur causa prima, a qua prodæant aliæ res; at si præter ens a se dantur aliæ res ab eo factæ, jam eo ipso illud limitem habet, cum jam non sit totum quod est; quare ponere causam primam infinitam, perinde est, ac pugnantia in unum colligere. γ) Præterea ens a se necessario debet esse plenissime independens ab omni alia re, itemque ab omni relatione necessaria cum aliis rebus, carens in se omni restrictione ac ligamine cujuscumque generis: id quod significatur cum ens a se dicitur esse. Atqui si ens a se est causa prima et productiva entium aliorum, eo ipso

(1) Vide P. Gregor. de Valentia (In 1.º part. disp. 1, quaest. 2, punct. 3, in respons. ad arg. 2.º). Cfr. etiam Cajetan. (In 1.º part. quaest. 2, art. 3, *Circa has rationes*).

desinit esse omnino independens et absolutum, quia jam importat relationem ad illa, velut ad suos effectus. Verbo, tres hi conceptus *causa, infinitum et absolutum*, qui necessario debent reperiri in ente a se, intrinsece repugnant in eodem subjecto. 2) Eatenus obtineri posset, ut ens a se sit independens, quatenus libere producat alia. Atqui neque ex hoc vitatur contradictio entis a se: nam non potest libere agere, nisi quatenus conscientiam habeat et cognitionem; conscientia vero et cognitio essentialiter important relationem, ac proinde subjectum, in quo sunt, faciunt relativum. Relativum porro non potest esse independens et absolutum. 3) Accedit quod ens a se, cum pecularia ejus inquiruntur attributa, deprehenditur pugnantibus præditum esse prædicatis; nam ratione infinitatis potest omnia, et ratione bonitatis non potest facere malum; ratione justitiæ inligit extrema supplicia peccantibus, et ratione misericordiæ veniam petentibus indulget, cumque omnia futura prævideat, nec careat virtute faciendi et vitandi quidquid voluerit, mala tamen innumera fieri patitur (1). En præcipuas rationes, quibus Herbertus Spencer alique repugnantiam entis a se conantur evincere.

Respondeo, ad argumentum 1) conc. Major., *neg.* Minor., vel si mavis, *distinguo*: concipi nequit infinita duratio, prout est in se, *trans.*; concipi nequit aliquo modo, vel repugnans deprehenditur, *subdist.* duratio infinita simplicissima, *neg.*; successiva, *trans.*; nam id dependet a questione de possibilitate vel repugnantia temporis æterni, vel de creatione æterna, quoad entia successiva, circa quam jam alias vidimus variare auctorum sententias (2).

Ad argumentum 2) respondeo, conc. Major., et eligo alterum membrum, ad cuius improbationem *neg.* suppositum, nimirum ad rationem infiniti requiri, quod ita in se omnia complectatur, ut nullum aliud individuum ens, etiam ab ipso productum, in rerum natura esse patiat, prout absurde

(1) Ita Spencer et Mausel, cuius ille doctrinam exscribit, et amplectitur, *Les premiers principes*, 1.ère partie, chap. 2, num. 12-14, pag. 36-37.

(2) *Cosmolog.*, num. 82 seqq., pag. 275 seqq.

contendunt pantheistæ. Quod quia constat ex aliunde disputatis, iterum hic explicare necesse non est (1).

Ad argumentum 3) conc. Major., *neg.* Minor. Causa prima et ens a se est ens absolutissimum in hoc sensu, ut nullam habeat *realem* relationem ad quidpiam extra se existens vel possibile, quia est sufficientissimum sibi et summe independens et nulli quidpiam debens, ideoque nullum importans realem ordinem ad aliud distinctum. Non est autem contra rationem absoluti et perfectissime independentis habere relationem rationis, quæ generatim duplicis generis esse potest, altera, quæ in potentia productiva ad extra, altera, quæ fundetur in potentia immanenti intellectus et voluntatis. Sane primo sicut nihil potest esse recipere nisi per virtutem causæ primæ, ita hæc concipienda necessario est ceu prædita potentia productiva, ideoque sicut res producta importat realem ordinem ac relationem effectus accipientis esse ab alio, ita causa prima concipitur cum relatione dantis vel causantis esse in alio, liberrime utique, sicut invicte suo loco probabitur. Quare diversissimus est hic ordo medians inter dans et accipiens esse; nam in accipiente importat essentialiter dependentiam, indigentiam, necessariam connexionem ac necessitudinem cum dante; in dante autem plenam independentiam, ditissimam largitatem, nullam accipientis esse necessitatem, ideoque nullam cum eo necessariam connexionem. Quæ causa est, cur relatio illa, inter causam primam et entia producta intercedens, ex parte horum sit realis et essentialis, constituens ea essentialiter relativa, ex parte vero illius non sit realis, sed tantum rationis, ideoque non constituens illud proprie ens relativum, nisi fiat lis de voce. Deinde quia nihil est, nec potest esse, quod non cognoscatur a Deo, nihilque venire in existentiam nisi volente Deo, intellectus entis a se non potest non representare omne ens sive existens, sive possibile, voluntas vero decernit aliquo modo ea, quæ unquam existent; quare iterum relationem quamdam habet ad res intellectas, et decretas. Sed quia ens a se, utpote perfectissimum et independentissimum non

(1) Vide *Cosmolog.*, num. 43, 44, pag. 126, 131 seqq.; *Ontolog.*, num. 191, pag. 557.

debet ex ipsis objectis ullatenus moveri, ut ea cognoscat, vel velit, relatio ejusmodi solum est rationis, nec potest obstare, quominus sit ens perfectissime absolutum. Verbo, istæ relationes, sive in potentia productiva, sive in intellectiva et volitiva fundatæ, nihil reale ponunt, vel addunt in ente a se, sed solum sunt denominationes externæ, quæ non arguunt in illo ullam dependentiam, subjectionem, ordinationemve ad aliquid extrinsecum ac distinctum, sed tantum commendant ineffabilem ejus perfectionem, ex qua fit, ut nihil quidpiam esse possit, nisi participando illius liberrimam largitatem et cum perfectissima notitia et beneplacito ipsius. Quod si quis contendat ens a se ita esse absolutum, vel eatenus absolutum dici, quatenus etiam hujusmodi relationes excludat, negandum prorsus est, quia absurde fingitur hujusmodi ens absolutum.

Ad argumentum δ), *conc.* Major., *neg.* Minor.; cujus probatio refutata manet ex præcedenti responsione, quia cognitio non necessario importat realem relationem; ac tantum abest, ut pugnet cum ente absoluto, ut hoc non possit non perfectissime cognoscere quidquid possibile et cognoscibile est, quemadmodum suo loco demonstrabitur.

Ad argumentum ε) *neg.* assertivæ et probationes omnes. Et primo quidem esse ens a se omnipotens et non posse malum facere nullatenus repugnant. Malum enim, quod Deus non potest facere, est malum morale vel peccatum, quod, qua tale, non est ulla positiva entitas, sed carentia et defectus ac deordinatio, quæ proinde non requirit causam *efficientem*, sed *deficientem*. Cæterum quidquid positivæ entitatis est in actu peccati, etiam ab ente a se procedit, cujus concursus absolute necessarius est, ut creatura quidpiam agat. Justitia et misericordia, quæ reperiuntur etiam in causis creatis, non possunt pugnare invicem in ente a se, sed sunt eadem simplicissima virtus, pro diversis respectibus et in diversis subjectis et adjunctis diversos producens effectus. Denique quamquam ens a se sit summe bonum, et cognoscat futura omnia, et possit impedire mala, non tamen tenetur nullum malum permittere; tum quia, si sermo sit de malis pure physicis, ea possunt habere in se bonitatem, ut est v. g. occidere bovem et arietem, quo vescatur homo; tum

quia si sermo sit de peccatis, Deus semper confert homini præsidia sufficientia, quibus illa vitet; quod si homo nolit ejusmodi præsidii uti pro sua libertate, Deus non tenetur illum privare tam præclaro dono, quod necessarium est illi ad honeste et moraliter operandum; tum denique quia ens a se novit etiam, et solet, quæ sua infinita sapientia et bonitas est, ex malis ipsis permissis majora bona elicere. Atque hæc quidem, quæ suis locis magis enucleanda et probanda sunt, breviter delibanda nobis erant, ut atheisticæ insipientiæ doctoribus occurreremus.

Alias quoque contradictiones in natura et attributis divinis reperiuntur athei, v. g. quod Deus dicatur esse ubique, et nihilominus non esse in loco; esse immobilis, et tamen non semper operari ad extra nec in omni loco; esse bonus sine qualitate, magnus sine quantitate, totus sine partibus, liber et immutabilis, etc., quæ omnia inferius declarabuntur, neque enim omnia simul tractanda sunt.

Objic. 6.º Demonstrationes nostræ priores, quæ metaphysicæ vocari possunt, et cosmologicæ dictæ sunt a Kantio aliisque, tandem recidunt in ipsam demonstrationem a simultaneo, quæ communissime respicitur. Ergo nihil concludunt. Probatur antecedens, quia per demonstrationes illas ex effectibus et rebus contingentibus inferitur causæ primæ ac necessarii entis existentia, et postea ex conceptu entis necessarii concluditur infinitudo ejusdem: unde tandem hæc est in nostra argumentatione conclusio: *Ens necessarium est infinitum*. Jam vero hæc proposito converti logice potest in hanc aliam: *Ens infinitum est necessarium, seu necessario existit*; in qua propositione ex infiniti notione derivari videtur ejus actualis existentia. Atqui hæc est ipsissima demonstratio a simultaneo, seu ontologica. Ergo... Ita Emmanuel Kant (1).

Respondeo, *neg.* anteced. Et ad probat. *neg.* iterum postremam Minorem. Mirum sane acumen sophistæ Regiomontani! Quando a nobis primo demonstratur existentia entis necessarii, ac dein ejusdem infinitudo, eo ipso probatum manet infinitum esse ens *reale*. Quando vero ex conceptu infiniti per argumentum a simultaneo colligitur illius existentia,

(1) Vide in *Critica Rationis puræ. Dialect. Transcendental.*, lib. 2, cap. 3, sect. 3.

nondum scitur, an conceptus ille habeat objectum aliquod reale. Unde in casu nostro propositio illa conversa: *Ens infinitum necessario existit*; habet subjectum, cujus realitas jam prius a nobis demonstrata est a posteriori. In eadem autem propositione, prout assumitur a patronis argumenti a simultaneo, est tantum ens quoddam, quod nobis nondum innotescit, nisi tamquam pure ideale. Vide itaque, quantum intersit inter nostram et ontologicam illam, quam supra rejicimus, argumentationem.

Objic. 7.º Saltem negari nequit, nullam a nobis ideam Dei efformari posse, quæ reali enti competere queat, sed tantum enti rationis et imaginario. Hinc fit, ut quamvis dicatur esse spiritus, ab omnibus concipiatur tamquam homo, humanis præditus organis, oculis ad videndum, auribus ad audiendum, etc., humanisque affectibus incitatus. Et hoc tandem facto polytheismus invaluit in antiquitate atque anthropomorphismus.

Respondeo, dist. Nulla formari potest idea Dei, quæ reali enti competere queat, nempe idea rem representans, prout est in se, *conc.*; rem representans per conceptus analogos, qui tamen de solo Deo prædicari queant, ensque realissimum præ se ferant, *neg.* Talis est idea entis a se, causæ primæ, entitatis cujusdam perfectissimæ, iis præditæ perfectionibus, quæ nullam in suo gradu et conceptu contineant imperfectionem, nec pugnet cum aliis perfectionibus, simulque eminentiori modo complexæ perfectiones in creaturis relucens: quæ omnia inferius declaranda et probanda erunt. Nihil ergo mirum, si perfectiones, quas in rebus creatis, ac potissimum in homine, videmus, Deo tribuamus, quamvis in eo reperiuntur non secundum eandem rationem, sed per analogiam et longe nobiliori modo. Quod si anthropomorphismus et polytheismo ansam dedit, non est in divinam realitatem culpa rejicienda, sed in vitia et imbecillitatem hominis, qui cum non facile posset mente obscurata depravataque præformare ideam unius purissimæ, sapientissimæ, potentissimæ, perfectissimæ naturæ, finxit plura entia, per quæ distribuere perfectiones et officia varia fere sicut divisa et dispersa possidentur ab hominibus; quamvis ratio, si libera omni impedimento recteque directa uteretur sua virtute, omnia in uno primo

ente, tamquam in communi fonte omnis entitatis et perfectionis et virtutis, collecta reperiri debere ratiocinando concluderet. Verum hæc per totum hunc tractatum paulatim enucleanda sunt: desinat interea athei jactare absurda et contradictiones ideæ Dei. Si quid aliud habent contra ens a se causamve primam, quod responsionem mereatur, objiciant, hactenus enim solam existentiam ejusmodi entis sub nomine Dei probavimus: natura et attributa jam tractanda sunt, de quibus profecto nihil dicemus, quod non solum rationi nullatenus repugnet, verum etiam ratio ipsa necessario tenendum esse non pronuntiet.

Objic. 8.º Deus dicitur esse tale ens, a quo cunctus hic mundus creatus fuerit. Atqui repugnat ens creans mundum; primo, quia creatio ipsa in se repugnat. Deinde, quia Deus dicitur esse spiritus, mundus autem corpus. Atqui spiritus et corpus sunt res prorsus inter se separate. Ergo sicut factibus omnibus repugnat spiritum effici a corpore, ita vicissim repugnat corpus effici a spiritu: nam æque distat corpus a spiritu, ac spiritus a corpore.

Respondeo, neg. Minor. Cujus primam probationem *nego.*; jam enim alibi probatum reliquimus creationem non solum esse possibilem, sed prorsus necessariam, ut quidpiam existentiam sortiri possit in rerum natura (1). Alterius vero probationis *disting.* Minor. Spiritus et corpus ita sunt inter se disparata, ut in nullo convenient, *neg.*; ut convenient saltem analogice, *conc.* Tum *neg.* consequentiam, quæ absurde infertur; quamvis enim corpus nequeat producere spiritum, quia longe illo perfectior est, at nihil repugnat corpus produci a spiritu ob oppositam rationem.

ARTICULUS V

De atheismo.

46. Demonstrata existentia Dei, juvat corollaria quædam deducere, quæ magis declarent momentum hujus veritatis, Et primo quidem cum viderimus, quam facile cognitio Dei

(1) Vide *Cosmolog.*, num. 62, pag. 189 seqq.